

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

Задніпряна-Корінна М.Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економіки і права

Національного університету харчових технологій

УДК 347.1

DOI 10.32845/2663-5666.2022.4.5

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. Аналізуючи поняття цивільна відповідальність важливо враховувати, що похідне поняття відповідальності в різних історичних етапах розглядається по-різному, але в усіх правових системах відповідальність визнається важливою гарантією забезпечення реалізацією захисту прав громадянин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання відповідальності займалися такі вітчизняні науковці: О.М. Болсунова, К.В. Басін, І.А. Безклубий, Ю.Ю. Бисага, С.В. Бобровник, В.С. Венедиктов, О.В. Зайчук, А.Й. Іванський, В.А. Кожухар, Д.С. Комарницький, І.М. Лукіна, Д.М. Лук'янець, Л.А. Луць, О.Д. Максимюк, Ю.С. Мигаль, Н.О. М'ясникова, Н.М. Оніщенко, А.О. Осауленко, М.Р. Романинець, В.В. Середюк, Т.І. Тарахонич, М.М. Хміль, а також європейські, американські вчені: Ж.Д. Альберт, І. Бентам, Т. Бредлі, А. Ватсон, К. Йонас, П. Кейн, Р. Маккіон, Дж.С. Мілль, К. Мітчелл, Р. Пернетта, О.Х. Філіпс, Р. Фрей, Г.Л. Харт, Т. Хонор, Д. Ярдлі. Серед цих праць є дослідження поняття відповідальності в різних сферах- філософській, правовій, соціальній, економічній та інших. Потреба дослідження формування цивільної відповідальності є досить актуальною на сьогоднішній день, адже саме дослідження основних історичних етапів встановлення цивільної відповідальності дозволить сформувати всебічне розуміння цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Поняття «відповідальність» походить від латинського слова «respondere», та означає, по-перше, обов'язковість притягнення до відповідальності за результати своєї діяльності (у тому числі негативної) та, по-друге, прийняття позитивної відповідальності за вчиненні діяння. Означені основні значення поняття

відповідальності на сьогодні набули значного розвитку не тільки в праві, а й в соціології, філософії та багатьох інших науках. Поняття відповідальності в більшості робіт розглядається як поняття, що має різні прояви, зокрема: історичний, соціальний, політичний, правовий, моральний та ін. Тому, це поняття має багато аспектів. Слід зазначити, що найважливішим аспектом виступає розуміння відповідальності як обов'язку особи відповідати за вчинення аморального, протиправного діяння. Адже, моральні та соціальні-психологічні якості особи є фундаментом позитивної відповідальності в суспільстві та одночасно виступають підставою застосування заходів державного примусу за вчинення протиправних діянь. Також, означене поняття розглядається як «психологічний стан особи, її обов'язок, який включає фактори впливу суспільства щодо порушення норм чи правил. Поєднання моральної та юридичної відповідальності, в принципі, як і інші прояви відповідальності, є досить взаємопов'язаним. Моральна відповідальність може проявлятися у поведінці та почутті обов'язку, хоча прирівнювати відповідальність та обов'язок багато вчених не рекомендують» [5, с. 5].

Умовно можна поділити становлення відповідальності на такі етапи: Античність – де поняття відповідальності розглядається разом з ідеєю свободи, справедливості, вільного вибору; Середньовіччя – на даному етапі саме Бог визначав долю людини, її дії та відповідальність розглядалися в теологічному аспекті; Відродження та Новий час – людина визнавалася самостійним суб'єктом, який обирав, як діяти та ніс відповідальність за наслідки своїх діянь. Період Античності охоплює «філософські твердження щодо відповідальності, які розглядаються у співвідношенні з свободою, справедливістю, моральністю,

вчинками людини. Так, у вченні Геракліта про Логос, обираючи той чи інший варіант, людина несе відповідальність за наслідки свого вибору. Будь-яка вада людини, все вчинене нею зло пояснювались відхиленням від всезагального закону Логоса, і тому Геракліт зазначав, що «свавілля потрібно гасити скоріше, чим пожежу» [1, с. 24]. Гомер пояснював, що «поразки, помилки людей обумовленні волею богів, але з плином часу наполягав, що людина вчиняє свої дії обдумано та відповідає за них, адже це є результат власних рішень» [4, с. 10]. Демокрит та Сократ розглядали відповідальність разом з внутрішніми якостями людини. Сократ вважав, що в людській душі закладені поняття, які визначають всі дії і вчинки людини. За Сократом, якби людина не мала душі, вона не мала б розуму і знання. Філософ розглядав поняття «добро» і «зло». Добро є ознакою знання, а зло є свідченням незнання. Через знання людина отримує свободу, а через незнання може скоїти зло. За допомогою знання людина здобуває владу над собою та своїми пристрастями. Платон в своїх працях наголошував, що людина повинна відповідати за свій власний вибір. Поняття справедливості розглядав як справедливе суспільство, де кожна людина реалізує дані їй від природи здібності. Досліджуючи поняття відповідальності варто зазначити, що зародження принципу справедливості в той період розглядалось і Цицероном, як вище благодіяння. Арістотель зазначав, що відповідальність виникає там, де існує свобода вибору при ухваленні рішень. Так, лише повна свобода вибору, яка супроводжується виваженням цілей та засобів, є умовою відповідальності людини за свої вчинки. Вирішення проблеми відповідальності полягало у вченні про добровільні і мимовільні дії. Відповідальність виникала там, де існувала свобода вибору під час прийняття рішення. Арістотель поділяв вчинки на довільні і мимовільні, навмисні і ненавмисні та вчинки через невідання. «Мимовільний вчинок не є дією, що здійснюється під впливом пристрасті або сильного прагнення» [2, с. 120]. А при довільних діях головну роль відіграє мотив – щось внутрішнє. Добродійні дії завжди є довільними; для їх аналізу Арістотель вводив поняття наміру. Намір ґрунтується на попередньому виборі різних варіантів поведінки, в ході чого відбувається зіткнення, боротьба мотивів. Добродійність для Арістотеля полягає у «відношенні до своїх обов'яз-

ків, добросовісному їх виконанні» [2, с. 119]. Увага приділялася проблемі відповідальності і в Середньовіччі, переважно в релігійному аспекті. Так, Августин розглядав питання відповідальності людини і Бога, а саме – чи є Бог відповідальним за зло. Зло в даному випадку розглядалось не як хвороба чи як смерть, а як зло, яке творить безпосередньо сама людина. Також, розглядали питання відповідальності в контексті християнської філософії в своїх працях Оріген, Ф. Аквінський, С. Боецій. І. Кант поняття відповідальності пов'язав з поняттям обов'язку. У вченні про внутрішнє ставлення до обов'язку І. Кант доводив, що людина підкоряє власну волю зовнішній необхідності, приймає її як внутрішній моральний закон. Вчений також розглядав проблему відповідальності у зв'язку з філософською проблемою свободи. В епоху Відродження та Нового часу постала проблема відповідальності людини перед суспільством. Людина сама відповідальна за власні дії, відповідальність пов'язувалася з самовдосконаленням. У цей період при дослідженні відповідальності увага зверталася на розум людини, адже саме він формує волю вчиняти так чи інакше. Людина через розум відповідає за наслідки свого вибору та, аналізуючи практику, дізнається за що саме нести відповідальність.

Поняття відповідальності стало досить активно вивчатись у XIX – на початку XX ст. Майже всі дослідники зазначеного періоду прагнули пов'язати відповідальність з технологічними та індустріальними здобутками західної цивілізації. Так, Р. Маккюн пов'язував її зі становленням демократичного ладу в Західній Європі, Г. Йонас – з розвитком науки, Х. Ленк та К. Мітчелл – з посиленням технологізації та індустріалізації західного суспільства, а П. Друкер – з розвитком ринкових відносин.

З кінця 50-х початку 60-х років XX століття увага науковців до проблем відповідальності в праві саме у загальнотеоретичному плані зростає. Вагомий внесок щодо даного питання зробили вчені радянського періоду. Зародження досліджень феномена юридичної відповідальності з позиції загальної теорії права почалося з кінця 50-х років. Саме М.Д. Шаргородський був одним із перших дослідників цього феномена в праві. Вчені радянського періоду зробили вагомий внесок у сучасне розуміння поняття юридичної відповідальності. О.С. Йоффе і М.Д. Шаргородський розгляда-

ли відповідальність в праві «як міру державного примусу, що заснована на юридичному і громадському засудженні поведінки правопорушника і виражається у встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого чи майнового порядку». Але з плином часу М.Д. Шаргородський дає інше поняття юридичної відповідальності та розглядає дане поняття вже як «обов'язок правопорушника перетерпіти заходи державного примусу у формі позбавлень особистого або майнового характеру» [8, с. 315]. О.С. Йоффе зазначав, що відповідальність – «це визнана державою можливість особи надавати звіт про свою протиправну поведінку і обов'язок перетерпіти міри державно-примусового впливу у формі позбавлення певних благ, які безпосередньо йому належать» [9, с. 38]. За твердженням О.С. Йоффе, специфіка юридичної відповідальності полягає в покаранні, карі за скоєний делікт. Ця основна риса відрізняє юридичну відповідальність від будь-яких інших владно-примусових засобів державного впливу. Отже, на його думку, правова відповідальність – це особливий, державно-примусовий захід, що покладає на відповідального суб'єкта істотно нові, додаткові обмеження, які полягають або у позбавленні права, або в покладенні обов'язку (наприклад, сплатити неустойку), або у позбавленні права, поєднаного з покладенням обов'язку. Відповідальність як форма державного примусу, на відміну від інших державно-примусових засобів, зазначена лише в штрафних (каральних) санкціях. Тому реалізація їх не що інше, як юридична відповідальність.

Становлення інституту юридичної відповідальності обумовлено історичними особливостями розвитку держави і права, визначенням спрямованості та основних функцій відповідальності в суспільстві. Дослідження багатьох європейських та вітчизняних вчених та дослідників – представників різних галузей національного права, міжнародного права, компаративних досліджень – засвідчили стрімкий розвиток європейського законодавства, особливості формування наднаціональної правової системи, що відіграє пріоритетну роль у визначенні видів, підстав юридичної відповідальності, специфіки застосування до фізичних, юридичних осіб, а також органів державної влади. Слід зазначити, що інститут юридичної відповідальності характеризується важливим соціальним значенням, тому

в дослідженнях окремих вчених обґрунтовано його визначення як важливого соціального інституту, який поділяється на види юридичної відповідальності (кримінальну, адміністративну, цивільну (майнову), матеріальну (за трудовим законодавством), дисциплінарну, відшкодування моральної (немайнової) шкоди. До зазначених видів юридичної відповідальності, що були розвинуті у вітчизняній теорії держави та права і галузевих науках, приєднуються нові види відповідальності – відповідальності політичної, відповідальності державних службовців, відповідальності органів державної влади перед громадянами, відповідальності за шкоду, заподіяну майном (у тому числі джерелами підвищеної небезпеки), що належить органам державної влади.

Слід відмітити, що різниця у підходах до виокремлення підстав юридичної відповідальності в Європейському Союзі і Україні обумовлені різними традиціями, що були покладені в основу правового регулювання та на сьогодні визначають специфіку інституту юридичної відповідальності. Розглянуті вітчизняні підходи до визначення підстав юридичної відповідальності ілюструють не тільки доктринальні, але й відображені у нормативно-правових актах підходи щодо визначення підстав юридичної відповідальності, відмежовування від політичної, конституційної, цивільної, дисциплінарної, адміністративної, корпоративної, моральної відповідальності.

Що стосується цивільної відповідальності як виду юридичної відповідальності найчастіше в літературі відповідальність розглядають як обумовлену особливостями предмета і методу цивільно-правового регулювання системою цивільно-правових засобів, за допомогою яких забезпечується та гарантується захист цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права та здійснюється штрафний і виховний вплив на правопорушників [10, с. 4]; як санкцію за правопорушення, яка викликає для правопорушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав чи покладення додаткових цивільно-правових обов'язків [7, с. 97] та як реакцію на правопорушення.

Слід зауважити, що у європейському законодавстві, на відміну від вітчизняного, в другій половині ХХ ст. було проведено кодифікаційну роботу в національних системах законодавства, що реалізовувались шляхом прийняття кодексів або законів, котрі містили

уніфіковані положення, принципи та вимоги щодо притягнення до відповідальності майже в усіх сферах застосування правового надбання Європейського Союзу. Важливо врахувати те, що в національному законодавстві країн-членів Європейського Союзу закріплені спільні принципи та підстави притягнення до юридичної відповідальності, адже це виступає необхідним інструментом забезпечення внутрішнього правопорядку. Щоправда, притягнення до юридичної відповідальності ускладнюється необхідністю звернення не тільки до національних органів відповідної юрисдикції, й до наднаціональних – Європейського суду з прав людини та Європейського суду справедливості. З огляду на це, особливу увагу національних дослідників необхідно привернути до вивчення та узагальнення судової практики означених установ, рішеннями яких забезпечується дотримання важливих для суспільства гарантій захисту від незаконного та необґрунтованого переслідування, дотримання презумпції невинуватості, а також фундаментальних прав і свобод людини.

Становлення інституту юридичної відповідальності обумовлено історичними особливостями розвитку держави і права, визначенням спрямованості та основних функцій відповідальності в суспільстві. Дослідження багатьох європейських та вітчизняних вчених та дослідників – представників різних галузей національного права, міжнародного права, компаративних досліджень – засвідчили стрімкий розвиток європейського законодавства, особливості формування наднаціональної правової системи, що відіграє пріоритетну роль у визначенні видів, підстав юридичної відповідальності, специфіки застосування до фізичних, юридичних осіб, а також органів державної влади. З огляду на це, слід звернути увагу на історичний розвиток ключових положень інституту юридичної відповідальності в країнах Європи, що має важливе значення для визначення поняття цивільна відповідальність та обрання ефективних моделей, прийнятних для запровадження в національному правопорядку. Наприклад, у французькій юридичній доктрині сформувалося розуміння відповідальності у двох основних значеннях: відповідальність, що впливає з контракту; деліктна відповідальність, що впливає з зобов'язання визначеного у законі. Перший вид застосовується у разі умисного невиконання передбаченого контрактом зобов'язан-

ня. У свою чергу, деліктна відповідальність полягає в зобов'язанні відшкодувати шкоду, заподіяну інтересам інших осіб умисним не виконанням обов'язку, що випливає з закону. Таким чином сформульований важливий юридичний принцип – поводитися щодо інших у такій спосіб, щоб не заподіювати шкоду. Загальні засади цивільної відповідальності визначені у ст. 1382 Цивільного кодексу Французької республіки передбачають, що шкода, заподіяна людині, повинна бути відшкодована особою, що її заподіяла [5]. Також передбачено три умови відшкодування шкоди (ст. 1382 Цивільного кодексу Французької республіки) [5]. Наприклад, втрата чи пошкодження речі, тварини; фізичний характер (втрата руки, що породжує неможливість працювати, а отже, втрату доходів) та моральний характер (переживання фізичні та психологічні). Друга умова: шкода (збитки) мають бути прямо визначені, а також, відшкодовується упущена вигода. При цьому характер винного діяння, що підлягає відшкодуванню в порядку, передбаченому ст. 1382 Цивільного кодексу Французької республіки, передбачає відшкодування незалежно від умисного чи неумисного заподіяння. Деліктна цивільна відповідальність, як правило, виникає у разі недотримання встановленого правила або деонтологічного обов'язку. Наприклад, неповідомлення ветеринара про те, що тварина, яку привели на огляд, має заразну хворобу. За характером деліктів цей вид юридичної відповідальності розподіляється на важкі та звичайні. Важкі – це ті, що вчиняються тільки зловмисниками, а звичайні – умисне невиконання покладених обов'язків. Також розрізняються і легкі (вчинені особою через необережність) та дуже легкі, що вчиняються дуже обережними особами у виняткових випадках. Усі означені види застосовуються не тільки до фізичних, а й до юридичних осіб. Окремо встановлені підстави поєднання відповідальності – несення солідарної відповідальності або розподілу відповідальності між правопорушниками. Особлива увага присвячена відповідальності за дії осіб, щодо яких здійснюється представництво за законом, за договором. У ст. 1384 Цивільного кодексу Французької республіки передбачено обов'язок нести відповідальність не тільки за шкоду, заподіяну власним діянням, а також за ту, що заподіяна діяльністю осіб, за які особа має відповідати [5]. Також, встановлено відповідальність керівників

за шкоду, заподіяну їх працівниками під час здійснення службових функцій. Слід зазначити, що в ст. 1385 Цивільного кодексу Французької республіки встановлено відповідальність за шкоду, заподіяну тваринами, а саме, притягнення до відповідальності власника тварини або того, хто її утримає за шкоду, заподіяну твариною. Визначається, що відповідальність має нести саме та особа, у якої ця тварина знаходилась у момент заподіяння шкоди. При цьому узагальнюється, що відшкодуванню підлягає шкода, заподіяна будь-якою твариною, у тому числі дикою, з моменту її відлову (затримання). Відшкодування шкоди, що випливає з діяння, заподіяного твариною, передбачає встановлення в об'єктивній стороні делікту конкретизованої тварини, встановлення заподіяних збитків та причинного зв'язку, що підтверджує заподіяння твариною. Варто зауважити, що встановлено відповідальність без вини для осіб, що охороняють, випасають таку худобу, ст. 1385 Цивільного кодексу Французької республіки та встановлено умови неpritягнення до такого виду відповідальності, а саме за наявності вини потерпілого, третіх осіб, нещасного випадку [5]. Відшкодування відповідальності шляхом виплати страхового відшкодування передбачається у контракті страхування, зазначається, що страхова сума підлягає виплаті страховій особі, а страхові платежі виплачуються потерпілим у випадку заподіяння шкоди. Проте, страхове відшкодування не поширюється на відповідальність за контрактами. У страховому контракті визначаються застраховані суб'єкти. Наприклад, це може бути ветеринар, особисто його заступник, особи, що надають постійну допомогу тварині і ветеринари-стажери. У контракті визначений суб'єктний склад осіб, які мають (можуть) отримати страхове відшкодування (особисто ветеринар, його родичі, будь-які треті особи, що стали жертвами правопорушення, відшкодування шкоди за яким передбачено в страховому контракті). У випадку відшкодування шкоди за страховим контрактом обсяг грошового відшкодування може різнитися та становити максимально зазначений у контракті розмір або визначатися франшизою.

На думку деяких європейських вчених слід виокремити такі види відповідальності: ті, що передбачають відшкодування шкоди (адміністративна та цивільна) та ті, що передбачають накладення стягнень (кримінальна

та дисциплінарна). Аналізуючи сучасну зарубіжну правову доктрину, слід зазначити, що європейські вчені виділяють кілька сучасних моделей відповідальності: класична модель відповідальності (традиційна), що має просторовий та часовий вимір, що застосовується як до індивідуальних, так і до колективних суб'єктів; перспективна юридична відповідальність спрямована у майбутнє, що розглядається як відповідальність не тільки за сучасні, а й за наступні наслідки діяння перед усім суспільством. Ступінь небезпечності вимірюється потенційно небезпечними наслідками діяльності суб'єкта, і хоча таку відповідальність важко чітко визначити в момент вчинення правопорушення, проте його негативні наслідки обов'язково матимуть індивідуальний вплив на інших суб'єктів та знаходяться у причинному зв'язку з вчиненим правопорушенням. Дослідженню питання перспективної та етичної відповідальності присвячені спеціальні юридичні дослідження Дж. Горгоні, у яких він зазначає, що перспективна відповідальність має не тільки етичне, а й і юридичне значення, оскільки стосується виконання конкретизованих обов'язків, тобто виступає моделлю відповідальності, спрямованої у майбутнє [6]. Проблема притягнення до відповідальності щодо майбутнього є комплексною і може бути розкрита через перелік прав та обов'язків, визначених у теперішній час. Проте, на відміну від класичної моделі відповідальності, що спрямована на притягнення до відповідальності за вчинення правопорушення, перспективна модель відповідальності не має такої спрямованості, тобто не має ретроспективного ефекту. За своїми властивостями перспективна юридична відповідальність може застосовуватися індивідуально – до правопорушника, колективно – до двох співучасників правопорушення або до колективного суб'єкта, перелік яких може бути не визначений (суспільство, громада тощо). Індивідуальна відповідальність (позитивна відповідальність), з точки зору етичного розуміння, є необмеженою в юридичній сфері. Проте підстави притягнення до відповідальності мають бути чітко визначені (вчинення правопорушення).

Слід зауважити, що багато вітчизняних сучасних авторів поняття цивільна відповідальність розглядають по-різному. Наприклад, найпоширенішою думкою є, що відповідальність – важливий засіб впливу

на суб'єктів цивільних правовідносин, який визначається межами дозволеної та необхідної їх поведінки. Проаналізувавши історичні засади формування поняття цивільна відповідальність, на наш погляд, влучною є думка І.С. Канзафарової, що цивільна відповідальність як виду юридичної відповідальності найчастіше в літературі розглядають як обумовлену особливостями предмета і методу цивільно-правового регулювання систему цивільно-правових засобів, за допомогою яких забезпечується та гарантується захист цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права та здійснюється штрафний і виховний вплив на правопорушників [10, с. 4]. Автор зазначає, що «відповідальність за цивільним законодавством» охоплюється два види відповідальності: перша є відповідальністю перед державою і носить публічно-правовий характер, друга є відповідальністю одного контрагента перед іншим, правопорушника перед потерпілим, і носить приватно-правовий характер. І лише остання є цивільно-правовою відповідальністю у власному розумінні. Відмінність між зазначеними видами відповідальності полягає не лише в особливостях санкцій, що застосовуються, а й у цілях та порядку їх застосування. Застосування заходів «публічно-правової» відповідальності спрямоване насамперед на забезпечення публічного порядку і можливе лише за рішенням суду. Застосування заходів цивільно-правової відповідальності спрямоване насамперед на забезпечення інтересів конкретної особи і може здійснюватись як у судовому, так і у позасудовому порядку» [10]. Сутність цивільно-правової відповідальності проявляється у відповідальності одного учасника цивільно-правових відносин (заподіювача шкоди) перед іншим (потерпілим), що обумовлено в першу чергу самою особливістю галузі цивільного права, яка ґрунтується на рівноправ'ї та незалежності суб'єктів даних правовідносин.

Висновок і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, витоки фор-

мування поняття «відповідальність» в контексті цивільного права розглядалось по-різному в історичній ретроспективі, але сама ідея «людина повинна відповідати за свої вчинки» залишилася незмінною. Слід підкреслити ще раз, що усіх правових системах відповідальність визнається важливою гарантією забезпечення реалізацією захисту прав громадян. З огляду на це, подальше дослідження основних історичних етапів встановлення цивільної відповідальності дозволить сформулювати єдине розуміння цивільної відповідальності та іманентних їй принципів, що на жаль, досі не розроблені у вітчизняній доктрині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Осауленко А. О. Історико-теоритичні аспекти розвитку юридичної відповідальності та покарання. *Право і суспільство*. 2010. №4. С. 23–26.
2. Про українське право. *Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ.нац. ун-ту імені Тараса Шевченка.* за ред. проф. І. Безклубого. К., 2010. Число V. 367 с.
3. Хримли И. А. Взаимодействие моральной и юридической ответственности в период глобализации. *Трансформация юридической ответственности на современном этапе развития общества* : матер. міжнар. наук. практ. конф. Донецьк, 2008. 164 с.
4. Юридична енциклопедія : 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.] К.: Укр.енцикл., 1998. 717 с.
5. Code civil / Version consolidée au 6 août 2014. URL: www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte.
6. Guido Gorgoni La responsabilitè comme projet. *Reflexions sur une responsabilitè juridique «prospective»*. *Universita degli Studi di Padova, Bruxelles, Bruylant*, 2008. 756 p.
7. Иоффе О. С. Обязательственное право/ О.С.Иоффе. М.: Юрид. лит., 1975. 880 с.
8. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. М. : Госюриздат, 1961. 381 с.
9. Иоффе О. С. Вина и ответственность по советскому праву. *Советское государство и право*. 1972. № 9. С. 36–42.
10. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2007. 453 с.
11. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Задніпряна-Корінна М.Ю. ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

У статті проаналізовано історичні етапи формування поняття відповідальності в цивільному праві. Формування цього поняття пройшло досить складний шлях ,адже розглядалась по-різному в різні історичні часи, але сама ідея «людина повинна відповідати за свої вчинки» залишилася сталою. В усіх правових системах відповідальність визнається важливою гарантією забезпечення реалізацією захисту прав громадян. Узагальнюючи різні підходи, поняття відповідальності в більшості робіт розглядається як поняття, що має різні прояви, зокрема: історичний, соціальний, політичний, правовий, моральний та ін. Тому це поняття має багато аспектів. Для того, щоб краще зрозуміти становлення поняття цивільна

відповідальності в статті розглянуто різні підходи до тлумачення поняття відповідальності за працями представників різних історичних періодів. Витоки відповідальності, потрібно досліджувати з появою людини як соціальної істоти (індивіда). Досліджуючи історіографію цивільної відповідальності, деякі автори пов'язують визначення хронологічних меж виникнення феномена відповідальності, в першу чергу, з вирішенням питання про те, коли і з якої причини людина почала усвідомлювати себе активним суб'єктом оточуючої її дійсності. Аналіз багатьох європейських та вітчизняних вчених та дослідників – представників різних галузей національного права, міжнародного права, компаративних досліджень – засвідчили стрімкий розвиток європейського законодавства, особливості формування наднаціональної правової системи, що відіграє пріоритетну роль у визначенні видів, підстав юридичної відповідальності, специфіки застосування до фізичних, юридичних осіб, а також органів державної влади. Слід зауважити, що розвиток правової системи України на сучасному етапі обумовлений складними зовнішніми та внутрішніми чинниками, серед яких фактори необхідності перегляду системи законодавства та гармонізації законодавства України з системою законодавства Європейського Союзу, забезпечення дієвих правових механізмів захисту прав і свобод людини, гарантій судового захисту порушених прав та відшкодування шкоди потерпілим особам набувають пріоритетного значення. Трансформація правової системи України характеризується значним впливом євроінтеграційних чинників, що передбачають поступове входження до європейського економічного, правового простору. В правовій системі України відбуваються і внутрішні трансформаційні процеси, що обумовлені необхідністю перегляду змісту та спрямованості правового регулювання, перегляду правового механізму реалізації норм вітчизняних актів законодавства з урахуванням європейських принципів та стандартів взаємодії громадянського суспільства, держави та її органів, фізичних та юридичних осіб. Дослідження історичних засад формування поняття цивільної відповідальності дасть можливість в майбутньому більш ширше дослідити актуальні проблеми сучасності в цій сфері. Наприклад, особливу увагу привертає проблема перегляду підстав та порядку притягнення до різних видів юридичної відповідальності суб'єктів правовідносин, які вчинили неправомірні діяння, що визнаються законом суспільно небезпечними та караними на території Європейського Союзу, адже на сьогодні принципи та стандарти, розроблені цією організацією, вважаються найефективнішими та найдієвішими з точки зору захисту прав, свобод, законних інтересів приватних осіб.

Ключові слова: цивільна відповідальність, види юридичної відповідальності, відповідальність.

Zadnipriana-Korinna M.Yu. FORMATION OF THE CONCEPT "RESPONSIBILITY" IN CIVIL LAW

The article analyzes the historical stages of the formation of the concept of responsibility in civil law. The formation of this concept went through a rather complicated path, because it was considered differently in different historical times, but the very idea that "a person should be responsible for his actions" remained constant. In all legal systems, responsibility is recognized as an important guarantee of ensuring the implementation of the protection of citizens' rights. Summarizing different approaches, the concept of responsibility in most works is considered as a concept that has various manifestations, in particular: historical, social, political, legal, moral, etc. Therefore, this concept has many aspects. In order to better understand the formation of the concept of civil liability, the article considers different approaches to the interpretation of the concept of responsibility for the works of representatives of different historical periods. The origins of responsibility should be explored with the emergence of a person as a social being (individual). Studying the historiography of civil responsibility, some authors connect the definition of the chronological boundaries of the phenomenon of responsibility, first of all, with the solution of the question of when and for what reason a person began to realize himself as an active subject of the surrounding reality. The analysis of many European and domestic scientists and researchers – representatives of various branches of national law, international law, and comparative studies – has confirmed the rapid development of European legislation, the peculiarities of the formation of a supranational legal system, which plays a priority role in determining the types and grounds of legal responsibility, the specifics of application to physical, legal entities, as well as state authorities. It should be noted that the development of the legal system of Ukraine at the current stage is due to complex external and internal factors, including the need to revise the legislation system and harmonize the legislation of Ukraine with the legislation system of the European Union, ensure effective legal mechanisms for the protection of human rights and freedoms, guarantees of judicial protection of violated rights and indemnifying the injured persons are given priority. The transformation of the legal system of Ukraine is characterized by the significant influence of European integration factors, which provide for gradual entry into the European economic and legal space. In the legal system of Ukraine, internal transformational processes are also taking place, due to the need to revise the content and focus of legal regulation, to revise the legal mechanism for implementing the norms of domestic legislative acts, taking into account European principles and standards of interaction between civil society, the state and its bodies, individuals and legal entities. The study of the historical foundations of the formation of the concept of civil responsibility will provide an opportunity to more widely investigate the current problems of our time in this area in the future. For example, special attention is drawn to the problem

of revising the grounds and procedure for bringing to various types of legal responsibility subjects of legal relations who have committed illegal acts recognized by law as socially dangerous and punishable in the territory of the European Union, because today the principles and standards developed by this organization are considered the most efficient and effective from the point of view of protecting the rights, freedoms, and legitimate interests of private individuals.

Key words: civil liability, types of legal liability, liability.